5

1963

Азәрбајҹан

1923-чү илдән чыхыр

Азәрбајҹан

Азәрбајҹан Јазычылары Иттифагынын ајлыг бәдии әдәбијјат, ичтимаи-сијаси журналы

2956

Бу нөмрәдә

Баш мәгалә — Хәлгилик, партијалылыг сәнәт вә әдәбијјатымызын мәһәк дашыдыр 3
Мир Ҹәлал — Күнүн һекајәләри (һекајәләр) 9
Рәсул Рза — Күнләри вәрәгләдикҹә (ше'рләр) 27
Иван Третјаков — Евә јахынлашдыгҹа (һекајә) 32
Бәхтијар Ваһабзадә — Јоллар вә оғуллар (поема) 49
Маркәр Давтјан — Шәһәр үзәриндә шәфәг (роман — сону) 67
Әһмәдаға Гурбанов — Һөрмәт (һекајә) 150
Не'мәт — Ики һекајә — Ҹораб, Үзлән ираг 153

СӘНӘТ ВӘ СӘНӘТКАРЛЫГ

Бәкир Нәбијев — Роман вә повестләримиздә мүасир һәјатын тәсвири 157
Мүрсәл Нәҹәфов — Бәдии јарадыҹылыг вә мүасирлик 169
Мәммәд Ибраһим — Бир өмрүн хәритәси 176
Әлифаға Бағыров — Л. Н. Толстојун әсәрләри Азәрбајҹан дилиндә 179

ӘДӘБИ ТӘГВИМ

Бөјүк сәнәткар, аловлу һуманист 187

М. Ф. Ахундов адына
Азәрб. ССР Республика
КИТАБХАНАСЫ

№ 5 Мај 1963

БӘХТИЈАР ВАҺАБЗАДӘ

Јоллар вә оғуллар

ПОЕМА

Инсан, азадлығы илк арзу санмыш,
Бу сөз бир ишығдыр инсана дарда.
Азадлыг, азадлыг! Тарих јаранмыш
Бу амал уғрунда вурушмаларда.

I ФӘСИЛ

Милјончу Бен-Осман чохдан әл чәкиб
Вәтәндән, милләтдән, мәзһәбдән, диндән
Нә вахтдыр көзүнү Парисә дикиб,
Тәкчә ады галыб әрәблијиндән.

Биринчи арвады Зәһранын бир ан
Хошуна кәлмәди сөзү, сөһбәти.
Үч ил јашамамыш ајрылды ондан,
Деди: — Чатышмајыр мәдәнијјәти.

Париси, Марсели кәзди нечә ил,
Ахтарды өзүнә «мәдәни чанан».
Арвад ахтармырды, о, ахмаг дејил,
Ад-сан ахтарырды әслинә бахсан.

Ахыр, сәрвәтилә Әлчәзаирин,
Евинә јол ачды о, бир назирин.
Онунла «дост» олду... рәнкинә көрә
О, тәһгир олунду — «достлуға» јозду.
Билјард ојнадылар күндә он кәрә,
Бен-Осман һәр дәфә гәсдән уduзду.

Күлдүләр үзүнә һеј ширин-ширин,
Удуздуғу пулу о, нәгд верди.

Нәһајәт, Бен-Осман «шанлы» назирин
Кичик бачысыны алды, кәтирди.

Нананын јолунда чәкди мин әзаб,
«Малым да, чаным да сәниндир» — деди.
Зәһраја бир франк гыјмајан чәнаб,
Нананын јолунда милјон хәрчләди.

Биринчи арвадан бир оғлу варды
Ады Мустафа.
Ону да өзүјлә Зәһра апарды,
Чәкди мин чәфа,
Еһтијач ичиндә бөјүтдү ону —
Бөјүтдү аталы, јетим оғлуну.

Бир ил кејфә бахды отелләрдә о,
Фирәнк һәјат тәрзи кечди ганына.
Данды өз-өзүнү јад елләрдә о,
Нана, чаз өјрәтди Бен-Османына.

Дөздү ишвәләрә, дөздү назлара,
Атды намусуну, атды арыны,

Фырлана-фырлана јүнкүл «чаз»лара
Һаваја фырлатды милјонларыны.

Вәтәнә дөнүнчә Нана бәјәнмир
Әринин јекнәсәг күзәраныны.
Әрәб гајдалары чаныны сыхыр,
О «Симон» чағырыр Бен-Османыны.

Бәзәнир отаглар фирәнк дәбилә,
О, белә ајырыр «јахшыны» писдән».
Ханымын тә'киди, өз тәләбилә
Ашпаз да чағрылыр һәлә Парисдән.

Дөндү Бен-Османын үзүм бағлары
Шампан шәһәриндә ал шараблара.
Дејән дә олмады буну бир бары
Ахы шәраб һара, мүсәлман һара?

Бағларын јериндә әрәб бир заман
Тахыл бечәрәрди батыб ган-тәрә.
Һәмин бу торпагда инди мүсәлман
Шәраб һазырлајыр фирәнкиләрә.

Шәраб шәнләндирир Фирәнкистаны,
Шәраб көнүлләрдә мин од јандырыр,
Әрәбин зәһмәти, әрәбин ганы
Парисдә башлары думанландырыр.

***

Бу күн ресторанда бир тәмтәраг вар,
Рәгс едир ортада чүт-чүт чаванлар.
Бурдадыр Симонун бу күн ән јахын
Танышы, билиши, јары, јолдашы.
Зарафат дејил ки, ахы Нананын
Бу күн тамам олур ијирми беш јашы!

Сәһраји-Кәбирин нефт чешмәсиндән
Милјонлар газанан о фирәнкә бах!
Од-алов төкүлүр һәр кәлмәсиндән,
Өзү дә өзүнә инанмыр анчаг!..

Данышыр, данышыр, о һәјла-күјлә,
Дејир: «Пајтахтыдыр Парис чаһанын».
Әрәб шәрабыны, әрәб пулујла
Ичир сағлығына Фирәнкистанын.

Бахыр көз учујла о, Бен-Османа
Дејир: — Әрәбләр дә гардашдыр бизә,
Садиг галарыгса биз бу пејмана
Дағлар да баш әјәр гүдрәтимизә.

Данышыр, өзүнә инанмаса да,
О, гурдла гојунун гардашлығындан.
Гәдәһ дә, шәраб да, һәлә маса да,
Елә бил гышгырыр: «Јаландыр, јалан!»

Јалныз бирчә нәфәр, тәк бирчә нәфәр
Инаныр, инаныр бу јаланлара:
Бен-Осман, дилиндә үтүлү сөзләр,
Галхыб көвдәсини әјир онлара.

Әјилир, әјилмиш даим бу көвдә
Адәти тәркитмәк чәтиндир, чәтин.
Бә'зән о, әјилмәк истәмәсә дә
Көвдәси әјилир, јазыг нејләсин!

Ахы әјилмәсә јашаја билмәз,
Парис әјилмәјә өјрәтмиш ону.
Ахы назир гајны бунунчүн онун
Дөшүнә тахыбдыр «Шәрәф легиону».

О, елә билир ки, јандығча пар-пар
Шәрәф-шан кәтирир бу орден она.
Анлаја билмир ки, мин бир ләкә вар
Бу сахта орденин парылтысында.

Анлаја билмир ки, бу гызыл орден
Ади ојунчагдыр алдадыб ону.
Анлаја билмир ки, Әлчәзаирин
Кедән сәрвәтинин баһасыдыр бу.
Дөшдәки орденин ағырлығындан
Бәлкә дә әјилир даим Бен-Осман.

— Ағалар, ханымлар, миннәтдарыг биз
Достумуз, архамыз сиз фирәнкләрә.
Һәмишә бир олсун гој әлләримиз
Дејирәм, дејирәм буну мин кәрә!

О, һеј данышдыгча бахыб кәнардан
Синәси од тутур Әлчәзаирин.
Елә бил, елә бил галхыб мәзардан,
Руһу ган ағлајыр Әбдүлгадирин.[2]

Руһу дилә кәлир: «Нә данышыр бу?
Нијә гара јахыр бу сатгын бизә?
Әрәбми фирәнкә миннәтдар олду?
Мәкәр бәләд дејил тарихимизә?
Нијә тәһгир едир мәним руһуму?
Вәтәнә хидмәтин әвәзидир бу?
Заманмы, инсанмы дәјишди јохса?
Әкәр фирәнкләрә миннәтдарыгса,
Наһагмы дөјүшдүм онларла бәс мән?
Ганлар ахытмышам демә әбәс, мән!»
Бен-Осман ешитмир Әбдүлгадири,
Үрәји сатылыб, ешидә билмәз.
Данышыр: — Фирәнкләр кәләндән бәри
Елм-идрак саһиби олмадыгмы биз?
Биз сиздән алмышыг мәдәнијјәти,
Дәјишиб халгымын фикри, нијјәти...
Бәсдир, еј Бен-Осман,
Бурда кәл дајан!..
Көр бир ким данышыр халгын адындан?!
Әјилиб алчалмаг оларамы бунча?

[1] Франсыз һөкумәтинин тә'сис етдији ән һөрмәтли орденләрдәндир.

[2] Ишғалдан бир гәдәр сонра франсызлара гаршы дөјүшән Әлчәзаирин милли гәһрәманы.

Анан даш доғајды сәни доғунча!
Кими алдадырсан, ахы сән кими?
Халгын тәгвим ачды, заман јаратды.
Чәбри, һәндәсәни, елми-нүчуму
Рүбабы, даманы бабан јаратды!
Еј надан, бунлары нијә данырсан?
Өзкә гапысында нә јалманырсан?.

Әјил, өзүн әјил, халгы әјмә сән,
Бу һаггы һеч кәсә вермәјиб вәтән!
Сығын, өмрүн боју голтуға сығын!
Лә'нәт бу һалына, мин дәфә лә'нәт!
Халгыны сатмагла о газандығын
Сәрвәтә, шөһрәтә, шәрәфә лә'нәт!

Сәни гынамырам, сән өз елиндә
Алдын тәһсилини фирәнк дилиндә.
Фирәнк тарихини сәнә кечдиләр
Өзүнә јад олдун, јада вурулдун,
Фирәнк тарихини сән билдин әзбәр,
Бабандан, атандан хәбәрсиз олдун!

Унутдун ај јазыг, өз адыны да
Јаман охладылар көзүндән сәни.
Танıја билмәдин әчдадыны да,
Көр нечә алдылар өзүндән сәни!

Көзәл Нананын,
О, шух чананын
Назы, гәмзәси,
Инчә, хош сәси
Әлиндән алды
Ихтијарыны.
Ширин сөзләрлә
Охшады һәр күн
О, никарыны.
Нанада тапды
Һәр сәфаны да.
Илки, әзизи
Мустафаны да
Чыхартды јаддан.
Тәзә арвадан
Бир оғлу олду.
Етјен гојулду
Ады көрпәнин.
О, ширин-ширин
Лајла да чалды
Өз көрпәсинә.
О, билмәди ки,
Онун өз илки
Һәсрәтдир анчаг
Ата сәсинә.

Демә бала да
Унудулурмуш,
Демә анасы
Бојат оланда,
Өвлад өзү дә
Бојат олурмуш.
Етјен доғулду,
Симон шад олду.
Дүнја верилди
Елә бил она.
Гурбан да кәсди
Фирәнк гызындан
Олан оғлуна.

Зәһра бошанан кими,
Сәлим сәс верди дәрһал
Бачысынын сәсинә.
Һәм ону, һәм оғлуну
Алды һимајәсинә.

О севди Мустафаны
Дөздү һәр чәфасына.
Әрәб әлифбасыны
Өзү өјрәтди она.
Бәс демәди о јенә,
Мустафаны көндәрди
Франсыз коллечинә.
Ушаг әзбәрләмәди,
Охудугу һәр шеји
Дәрк етди дәрин-дәрин.
Олду ән севимлиси
Бүтүн мүәллимләрин.

Анчаг Анри мүәллим —
Бу тарих мүәллими,
Севди әрәб оғлуну
Доғма баласы кими.
Фүрсәт тапыб о, һәрдән
Данышыр ушаглара
Гоча Әлчәзаирдән,
Онун вар-дөвләтиндән,
Һәр чүрә сәрвәтиндән.

О, каһ Робеспјер олур
Каһ Жанна д'Арк, каһ Марат,
Онун сәсиндә арзу,
Онун сәсиндә инад...
Анри мејдан охујур,
Һәр зүлмә, һәр зилләтә
Анри лә'нәт јағдырыр
Рәзил мүтләгијјәтә!

Анринин бабасы Мишел де-Валжан
Олмуш коммунанын гурбанларындан.
Атасы тә'гибдән јајынмаг үчүн
Кәзмиш чох елләри илләрдән бәри.
Нәһајәт, бир күн
Кәлиб мәскән етмиш Әлчәзаири.

Бурда әрәбләрлә гардаш олду о,
Кәрди синәсини һәр гәмә, дәрдә.
Бу садә фирәнкин јеканә оғлу
Анри дә доғулду Әлчәзаирдә.

Көзүнү дүнјаја ачандан бәри
Анри әрәбләрлә отурду, дурду.
Бу көзәл өлкәни — Әлчәзаири
Әзәлдән о санды өз ана јурду.

Әрәб мәһләсиндә бөјүдү Анри,
Сәлим дә, Гадир дә дост олду она.
Ахды әрәбләрин шән маһнылары
Һәлә көрпә икән онун руһуна.

Маһнызла титрәди гәлбинин сими,
Онун чох јаныглы сәси дә варды.
«Көзүмүн нуруну»[1] бир әрәб кими
Мәктәбдә, күчәдә һеј охујарды...

Сәлими Анридән, ону Сәлимдән
Ајыра билмәди милләт дә, дин дә.
Онлар дост олдулар. Евдә дә бә'зән
Анри данышарды әрәб дилиндә.

Јохсул атасынын јохсул евиндә
О сечиб ајырды гараны ағдан.
— Һаггын јолчусујам — сөјләди — мән дә!
О, һәлә коллечи битирән заман.

Көрдү тәрсинәдир иши дүнјанын
Кими ағадырса, кими нөкәрдир.
Нә әрәб, нә фирәнк, јохсул оланын
Көрдү севинчи дә, гәми дә бирдир.

Гонду јер үзүндә јенә вәлвәлә
Башланды икинчи чаһан савашы.

Франсыз халгыјла вериб әл-әлә,
Дурду әрәбләр дә фашизмә гаршы.

Һитлер Авропаја гырғын саланда,
Сәлим ајрылмады Анридән јенә.
Кассино алтында, Римдә, Миланда,
Үч ил дөјүшдүләр чијин-чијинә.

Анри дүшүнду ки, бәшәријјәти,
Хилас етмәлијик бу тәһлүкәдән.
Сәлим дүшүндү ки, достун нијјәти
Көзәлдир, онунла кетмәлијәм мән.

Де Голл ордусуна јазылды бир күн,
Анри дә. Сәлим дә инанды она.
Гошулду дүнјанын кәләчәјичүн
Онлар «мүгавимәт һәрәкатына».

Сәлим нә биләјди о заман, сабаһ
Јурдунун башына нә кәләчәкдир —
Әлиндә тутдуғу бу ганлы силаһ
Сабаһ өз халгына чевриләчәкдир?!

Онлар учалтдылар достлуг сәсини
Көјләрдән, јерләрдән од јаға-јаға.
Бу бөјүк достлуғун вәсигәсини
Онлар ганларыјла јазды торпаға.

Ганлы вурушларда нечә јол онлар,
Өлүмдән гуртарды бири-бирини.
(Дөјүшдә бәркимиш әһд-пејманлар,
Даһа мөһкәм олур, гынама мәни).

II ФӘСИЛ

Сонсуз һәјәчанла данышыр бу күн
Анри Жанна д'Аркын икидлијиндән,
О дејир: — Дүнјада һәр инсан үчүн
Ән бөјүк амалдыр халг, бир дә вәтән!

О дејир: — Вәтәнин шәрәфи, шаны
Шәрәфи, шаныдыр һәр вәтәндашын.
Бу бөјүк амалла јашамајаны
Дүшмән бил, олса да доғма гардашын...

Данышыр, данышыр о, ширин-ширин
Күллә тәк сәсләнир онун һәр сөзү.
Данышдығы бөјүк һадисәләрин
Дальнда әријиб ох олур өзү.

О дејир: — Бу көзәл өлкәниздә дә
Јашамыш икидләр Жанна, Марат тәк.
Буну унутмајын, бу күн сиздә дә
Онларын амалы јашасын кәрәк.

Кимдир о икидләр бир-бир сајын сиз?
— Әбдүлгадир.
— Шејх Һәддад[2]
— Шејх Бен-Бадис[3]

— Сизә танытмышам Әбдүлгадири
Кәлин Бен-Бадисдән данышаг бу күн.
Онун өз јери вар, бунун өз јери,
Һамысы чарпышмыш бир амал үчүн.

Мүәллим Бен-Бадис иллләрдән бәри
Кәзмиш шәһәрләри, кәзмиш кәндләри.
Ианә топламыш, һәмин пуллара
Мәктәбләр ачдырмыш о, јохсуллара.

О, өз вәтәниндә, јадлар әлиндә
Әсир олдуғуну јахшы билирди.
Һәмин мәктәбләрдә ана дилиндә
Әрәбин тарихи өјрәдилирди...

Көзләри өнүндә о чаван нәслин
Коһнә галыбларЫ дағытды, гырды.
О, өз тә'лимилә бөјүк бир елин
Өзүнә өзүнү танытдырырды...

Анри данышдыгча һәрдән оғул тәк,
Бахыр Мустафаја, бахыр Гадирә.
Дүшүнүр: «Бах, бунлар нича т верәчәк
Голлары зәнчирли Әлчәзаирә».

Ушаглар һава тәк удмаг истәјир,
Һәр одлу чүмләни, һәр ширин сөзү.
Онларын өнүндә јох олур Анри
Елә бил данышыр Бен-Бадис өзү!..

Анри тез-тез чағырыр
Евинә Мустафаны.
О данышыр,

---

[1] Мәшһур әрәб маһнысы.
[2] 1871-чи илдә франсыз ишғалчыларына гаршы мүбаризә бајрағы галдырмыш әлчәзаирли милли гәһрәман.
[3] 1931-чи илдә «Мүсәлман алимләри иттифагы» тәшкил етмиш Әлчәзаир алими.

Данышыр,
Данышдыгча алышыр,
Чошур гәзәбдән ганы,
Јухусундан ојадыр
Балача Мустафаны.

Илләр кечир...
Директор
Бу ишдән хәбәр тутур.
О саат чыхарырлар
Вәзифәдән Анрини.
Дәрһал өзкә мүәллим

Тутур онун јерини.
Анри ишдән говулур.
Инди мүһәррир олур.
Дәлиб дашын бағрыны
О фышгыран суја бах,
Ағзына даш да бассан
Өзүнә јол тапачаг.
Сөзүнү бир синифә
Гојмадылар о, дејә —
Јајыр фикирләрини
Гәзет сүтунларында
Инди бүтүн өлкәјә.

III ФӘСИЛ

Оғуллар бөјүдү, әрсәјә чатды,
Ики чыраг јанды ики синәдә.
Оғуллар, оғуллар гылынч ојнатды,
Һәрәси бир јолда, бир әгидәдә.
Парис һавасијлә јашады бири,
О бири дүшүндү Әлчәзаири.
Бири бу торпагдан дөвләт истәди,
Бири — «Бу торпаға чан гурбан» —
деди.
Етјен — сүдә чәкди,
сүмүјү данды,
Бир мүддәт Парисдә кәзди, доланды.
Охујуб коллечдә о, хејли заман
Алды тә'лимини дајыларындан.

Мустафа: — «Мәнимдир бу ана торпаг» —
Дејә һакимләрә охуду мејдан,
Силиб тәмизләмәк истәди анчаг
Вәтәни, Етјенин дајыларындан.

Бир күн тәзә мүәллим
Данышыр гүрур илә,
Һәвәс илә, шур илә,
Бөјүк Фирәнкистана
Чалапан өлкәләрдән:
— Бахын Әлчәзаирә,
Дәјишиб нә гәдәр дә!
О әввәлки өлкәдән
Галмајыб һеч әсәр дә.
Көзәл евләр тикилиб,
Дәмир јоллар чәкилиб...
— Мүәллим, бир сөз олар?
— Мустафа, нә сөзүн вар?
— О евләр ки, тикилиб
Мәдәни фирәнкләрин
Јашамасы үчүндүр.
О јоллар ки, чәкилиб
Фирәнкләрин раһатча
Бу јурдун сәрвәтини
Дашымасы үчүндүр.
— Кәс сәсини, сус ахмаг,
Бундакы чүр'әтә бах!
— Чәнаб мүәллим, ахы,
Шакирд јалан данышса
Мүәллим гәзәбләнәр,
Әдаләтлә дејин, мән
Јалан данышдым мәкәр?
— Кәс сәсини!
— Баш үстә.
Зәнк олур, чөлә чыхыр,
Ушаглар дәстә-дәстә.
Тарих мүәллиминин

Јаман гаралды ганы,
Сәһәри Мустафаны
Чағыртдырды о, бир баш
Директорун јанына.
Әсди, чошду директор,
Јаман тәпинди она.
— Күнаһыны анладын,
Үзр истә мүәллимидән
— Бир күнаһым јох икән
Нијә үзр истәјим мән?
— Чох бил, аз данышы, оғлан!
Танырам атаны,
Сән Симонун оғлусан,
Симон! Башга мәсләкин
Саһибидир о тамам.
— Симонун јох, мүәллим,
Бен-Османын оғлујам.
— Бәли, ајдындыр, бала,
Анчаг дедикләринин
Дәһшәтини сән анла!
Инди кет, мән јахшыча
Данышарам атанла!

Кечди бир нечә күн бу әһвалатдан
Ата, Мустафаны евә чағырды.
Бир хејли оғлуну сүздү Бен-Осман,
Бу көрүш, — илк көрүш, нечә ағырды!
Бен-Осман көрдү ки, бөјүјүб оғлу
Боју да дејәсән лап она чатыр.
Бен-Осман дујду ки, Етјен дејил бу,
Үрәјиндә кизли бир аләм јатыр.

«Дибчәк чичәјинә бәнзәјир Етјен,
Буса дагда битән палыда бәнзәр.
Бәдәни даш кими бәркијиб онун,
Әсдикчә башындан гарлы күләкләр.

Атам да беләјди... өзүдүр ки, вар...».
Дејә гаршыдакы дивара бахды.
Дәјди көзләринә ағаппаг дивар,
Елә бил башында илдырым чахды.

«Атамын шәклини көтүрүб Нана,
О, мәни бу евдә гулму саныбдыр?» —
Бен-Осман билмәди, шәкил бир јана,
Онун фамилјасы оғурланыбдыр.

О, бир сөз демәди... Удду сөзүнү,
Күзкүнүн өнүндә кәлиб дајанды.
Тәпәдән дырнаға сүздү өзүнү,
Көрән нә дүшүндү, көрән нә анды?

Көзүндә тәәччүб, үрәјиндә гәм,
Каһ өзүнә бахды, каһ да күзкүјә.
«Нечә дәјишмишәм...».
Елә бил бу дәм,
О өзүнә бахмыр, бахыр өзкәјә.

«Нечә ничәлмишәм... Бен-Осман дејил,
Ајры бир адамдыр көрдүјүм тамам...
Һаны о бәдәним?
Валлаһ, елә бил,
Мән шәргли дејиләм, авропалыјам...».

Бу күзкү өнүндә тумарлананда
Заһиринә бахмыш, о заман-заман.
Бу күнсә илк дәфә огул јанында,
Күзкүдә гәлбини көрдү Бен-Осман.

О, дөндү, бир даһа бахды оғлуна,
Огул да диггәтлә бахырды она.
«Јашына ујмајан гүрур вар онда...».
Бен-Осман бахдыгча көкс өтүрүрдү.
Оғлунун мә'налы бахышларында
О, нәләр корүрдү. нәләр көрүрдү:
Бир һәсрәт,
Бир һөрмәт,
Бир дә... мәзәммәт.
«Директор, директор, атана рәһмәт!..
Сән догма баламы гајтардын мәнә.
Гајтарды?
Бәлкә дә... сәһвим вар јенә?..».
Мустафа данышыр... Сусур Бен-Осман,
Баш ачмыр оғлунун данышығындан.

Бахдыгча үзүнә догма оғлунун
Гәрибә дујғулар ојаныр онда.
«Илаһи, халы да вар имиш бунун
Ејнән мәнимки тәк сол јанағында...».

Бу заман Етјен дә кирди гапыдан
Бир она, бир буна бахды Бен-Осман,
Бајагдан әрәбчә данышырдылар.
Сөһбәти кәсдиләр, сөзү гырдылар.
Бен-Осман бир анда Симона дөндү,
Каһ она чеврилди, каһ буна дөндү.
Фирәнкчә Етјенә деди: — Јахын кәл,
Таныш ол, aj огул, сән әввәл-әввәл.
Гардашын Мустафа!
Етјен динмәди,
Бу гардаш сөзүнә о, севинмәди.
Дәрһал үрәјиндән кечди бир фикир:
«Јохса...милјонлара бу да көз дикир?..».
Онлар јахынлашыб әл верән заман
Ата оғуллары сүздү јахындан:
«Етјен охшамырмыш демә һеч мәнә,
Бир бах әдасына, сир-сифәтинә,
Ејнән дајысыдыр.. Бәс бу? Јахшы бах.
Атама бәнзәјир, атама анчаг!..
Даһшәтдир!» Од галхыр санки башындан
О, каһ Симон олур, каһ да Бен-Осман.
Етјен сигарыны түстүләндирир...
Санки Мустафаја о, ачыг верир.
Бен-Осман көзучу бахыб Ејтенә
Дүшүнүр, дүшүнүр, дүшүнүр јенә.
«Көрән Мустафа да чәкирми сигар?
Бармағы саралыб, өзүдүр ки, вар.
Чәкәндир, бәлкә дә бајагдан бәри
Јаныр, сигар үчүн јаныр ичјәри.

Чәкмәјир, чәкмәјир јанымда анчаг.
Бизим гоча Шәргин адәтинә бах!
Писмидир?
Бир пислик көрмәјирәм мән,
Әкәр пис дејилсә, бәс онда нәдән
Бу көзәл адәтләр тез унудулсун?
Бөјүјә еһтирам нијә пис олсун?
Атам да беләјди... О күнләр һаны?».

Сынамаг гәсдилә о, Мустафаны
Сигар гутусуну чыхартды бу дәм.
—Јәгин ки, чәкирсән?
—Хејр, чәкмирәм.
Етјен сигарыны түстүләндирир...
Елә бил бу түстү она чан верир.
Ашырыб гычыны гычынын үстә,
О, фыштырыг чалыр рок-н-рол үстә.
Чохдан өјрәнмишди Бен-Осман буна,
Бәс нијә һирсләнди бу күн оглуна:
—Ди бәсдир!
—Ахы, бу нә гәзәб, нә кәсһакәсдир?—
Дејә атасына гәзәблә бахды.
Кетди, архасынча гапыны чахды.
Бен-Осман тутулду.
Динмәди, анчаг.
Һирсиндән сифәти олду ағаппаг.
Чај кәлди, бир гуртум көтүрүб ичди.
Сонра јаваш-јаваш мәтләбә кечди:
—Нијә даланмысан мүәллимлә сән?
Шакирдчин ганундур мүәллим дејән.
—Анчаг ганунлар да дәјишир тез-тез.
—Анла ки, борчлудур бизим өлкәмиз
О бөјүк, мәдәни Фирәнкистана.
Парисдән јајылыр ишыг һәр јана.
—Коһнә бајатыдыр, јохму тәзәси?!
Гырылды ичиндә Симонун сәси.
Нә десин?
—Тарихи кәл вараглајаг.
Дүнја һејран олмуш бир вахт өлкәмә,
Олуб кечәнләри кәл бир-бир сајаг.
Ким-кимә борчлудур, көрәк ким-кимә?

Бир заман Аврона мәмләкәтләри
Јаманча тәкләди Фирәнкистаны.[1]
О, дүшдү һәлгәјә... илләрдән бәри,
Ахды селләр кими фирәнкин ганы.
Асмаг истәдиләр бир халгы дардан,
Күнаһсыз көрпәләр гырылды мин-мин.
Јалныз мәним халгым узаг дијардан,
Кәлди көмәјинә о вахт фирәнкин.

Она чөрәк верди, она пул верди,
Ахыры нә олду? Кечди бир гәдәр.
Франса силаһы бизә чевирди,
Хејирхаһ јурдуму әсир етдиләр.

Инсанлыг, әдаләт бәс һарда галды?
Мәним јахшылыгым унудулдуму?
Зәнкин торпагымы чәнкинә салды,
Вердијим чөрәјин әвәзи буму?

[1] 1797-чи илдә франсыз ингилабы заманы бүтүн Аврона, Франса әлејһинә мүһарибә апарырды. О заман јалныз Әлчәзаир Франсанын көмәјинә кәлмиш, франсызлары чөрәк вә пулла тә'мин етмишди.

Дәмир зинданлара салдылар бизи,
Парисә дашыјыб сәрвәтимизи,
Бизә гучаг-гучаг сөз кәтирдиләр,
Кока-кол, рок-ен-рол, чаз кәтирдиләр.
Кетди әлимиздән намус, ар, исмәт,
Бунамы дејирсән сән мәдәнијјәт?
Дағ олуб үстүмә гат-гат, галынча,
Мәндән уча дағлар көлкә салынча
Даш олуб, дағлардан узаг олајдым,
Ај олуб, нуруму күндән алынча,
Бир еви нурладан чыраг олајдым.
—Кәс, јетәр! —
Даһшәтә кәлди Бен-Осман,
Галхыб тез гапады пәнчәрәләри,
—Мустафа, Мустафа, нә данышырсан!
Сәнәми галыбдыр елин дәрдләри?
Ағлама, сызлама кәл ичин-ичин.
Ел үчүн ағлајан кор олур әбәс.
—Бир көз ки, ағламыр, бәдбәхт ел үчүн
О, елә әввәлдән кор дејилми, бәс?

Корсәјди ағларды о да мәним тәк,
Көрән көз, дујан гәлб ағласын кәрәк.
Бен-Осман чох деди,
О, ешитмәди.
—Бизим јолларымыз ајрыдыр—деди.
Елә ки, Мустафа чыхды гапыдан,
Дәрин хәјаллара кетди Бен-Осман:
—«Көрән ким һаглыдыр? Баламмы,
мәнми?
Өзүнү севәнми, халгы севәнми?
Јох! О, нә анлајыр, һәлә ушагдыр,
Һәјаты сонралар анлајачагдыр.
Нә вәтән, нә милләт? Дејән инсана
Бу бош фикирләрдән вармы бир хејир?
Гарын ач оланда милләт бир јана,
Һеч догма бала да јада дүшмәјир.
Јох! Ону бу јолдан дөндәрмәк кәрәк,
Бу ил дә коллечи гуртарыр демәк.
Кәлән ил Парисә көндәрсәм ону
Парис адам ејләр әрәб оглуну...».

IV ФӘСИЛ

Мустафа коллечи битирән тәки
Дәрһал әл-ајаға дүшдү Бен-Осман.
Деди:—Һәр хәрчини чәкәрәм, тәки,
Кедиб сән Парисдә тәһсил аласан.

Мустафа тәклифи гәбул етмәди.
Ата чох јалварды, о ешитмәди.
Анчаг арзусујду охумаг онун
Тарих шө'бәсиндә дарүлфүнунун.
О деди: — Вәтәним тәһлүкәдәјкән
Ону тәрк еләјиб кедәрәмми мән?

Үсјан бајрағыны галдырды бир күн
Вәтән өвладлары атылды ода.
Јурдун азадлығы, сәадәтијчүн
Силаһа сарылды бир сәһәр о да.

Галды көзләриндә, галды охумаг,
Тарих шө'бәсини битирмәк онун,
Тутдуғу силаһла, о јазды анчаг
Јени тарихини ана јурдунун.

Гызды, гәзәбләнди Бен-Осман јенә
Оғлунун силаһа сарылдығына.
«Кәлсин бир көрүшәк, данышаг» дејә
Хәбәр дә көндәрди дәлбадал она.

Чатды Мустафаја, чатды хәбәрләр,
Өтүшдү кечәләр, доғду сәһәрләр.
Огул тәрк етмәди бир ан чәбһәни,
Алышан чәбһәни, јанан чәбһәни!..

Көзүнүн ичинә бахды өлүмүн,
Нечә јол торпаға чиләнди ганы.
Гызыл лаләләрлә бәзәнди һәр күн
Һагг илә наһаггын дөјүш мејданы.

Чәмиләни тутдулар,
Чамалы өлдүрдүләр.
Нечә-нечә әрәби
Узаглара сүрдүләр.

Нижилисләр бир заман
Франсаја доланда,

Јадларын пәнчәсиндә
Вәтән әсир оланда,
Һарај салыб Жанна д'Арк
Деди: — Шәрәфимиздир
Јурдун шәрәфи, шаны,
О, галдырды ајаға
Вәтәни Франсаны.

Һамы она мәрд деди,
Һамы она, Чәмилә.
Анчаг дүшмән дедиләр
Нечин сәнә Чәмилә?!
Сән дә, Жанна д'Арк кими
Кәлмәләрә «кет» дедин.
Сән дә өз вәтәнини
Азад көрмәк истәдин.
Вәтәнини, елини
Азад көрмәк истәјән
Бәс нијә дүшмән олсун?
Онун ајагларына
Нијә гандал вурулсун?..
Беләми дүшмән олдун
Јурдуна сән, Чәмилә?
Буму сәнин күнаһын,
Буму көрән, Чәмилә?
Халга дүшмән олмадын.
Вәтәнинә, халгына
Сән вурулдун, Чәмилә,
Јурдунун дүшмәнинә
Дүшмән олдун, Чәмилә!..

Вурдулар Мустафаны, јолдашлары бир
тәһәр
Гылыгына кирдиләр
Сәһәриси хәрәкдә евинә кәтирдиләр.
Ағламады анасы, ағламаз, јох, ағламаз,
Икид доган аналар
Шир анасы шир олар!
Ана әјилиб өндү баласынын алнындан
Деди: «Шәрәфсиз атан
Сатыб ана јурдуну
Медал тахды дөшүнә,
Лә'нәт олсун о күнә!

Сәнсә Вәтән јолунда јараландын
дөшүндән,
Гурбан олум јарана,
Әмдијин сүд, ај оғул,
Һалал олсун гој сана!

Бу хәбәри ешидиб Бен-Осман бәрк
тутулду.
Кишн лап дилхор олду,
«Јенә баладыр» дејә
Дуруб қәлди бир ахшам
Оғлуна баш чәкмәјә.
Килејләнди Бен-Осман
—Ағлы олан бир инсан.
Бу мә'насыз ишләрә баш гошуб ујармы
һеч?
Адам да тәһсилини јарымчыг гојармы
һеч?
Әкәр мәнә зәррәчә мәһәббәтин вар исә
Кедәк, кедәк Парисә!
—Ата, сәни севирәм,
Анчаг өзүмдән дә чох бу вәтәни севирәм.
—Вәтән! Вәтән! Нә вериб ахы бу вәтән
сәнә? —
—Вәтән борчлу дејилдир, биз борчлујуг
вәтәнә.
—Јахшы—дејә Бен-Осман кәсди
мүбаһисәни.
—Анчаг бил ки, aj оғул, мән бунлары
демәздим,
Истәмәсәјдим сәни.

«Кедәк-кедәк Парисә...»,
Көр бу мәнә нә дејир,
Биз бу вәтәндән өтрү
Чанымыздан кечирик.
Бу варындан кечмәјир.
Өзү кедир... өзүјлә
Апарыр бу торпағын
Гызылыны, зәрини —
Халгын алын тәрини.
Кедир... кедир онунла
Әрәбин үрәк ганы,
Јохму бунун бир зәррәчә вичданы?
Јох, јох! Бу мүмкүн дејил.
Буна дөзмәк чәтиндир.
Апардығы бу шејләр
Ахы бу милләтиндир!
Јох, онун топладығы
Франкларын һәр бири
Бир гуршуна дөнмәли!
Мәни мәһкум ејләјән
Ағаларын синәсиндә сөнмәли!..
—Јахшы, нә вахт кедирсән?
—Бу ахшам.
—Кет, јахшы јол!
—Бәс сән кетмирсән, оғул?
—Ата, мәндән сән әл чәк!
—Сән дә тәрссән анан тәк.
—Бәли, јалныз сичанлар
Кәмини тәрк ејләјәр
Фыртына башланан тәк.
Сәнә уғурлар — дејә
Чыхыб атасыкилдән
Кәлди бир баш чәбһәјә,
Һәмин күнүн ахшамы
Јолланды маһаттаја[1]

Галхан кими јатагдан
Мустафанын јадына
Дүшдү гоча Бен-Осман.
Кәлди атасыкилә.
Көрдү ки, јыр-јығышдыр.
Билмәди бу нә ишдир?..
Мустафаны көрүнчә
Ганадланды Бен-Осман:
—Кедәк бизимлә сән дә,
—Һара?
—Парисә.
—Јох, јох!
—Ара сакитләшәндә
Гајыдарыг... Арада
Гој итмәсин, аj оғул,
Олан-галан сәрвәтимиз, пулумуз.
Јохдур аjры јолумуз!
—Ата, мәкәр бу јолму?
Ананы дарда гојуб
Гачан оғул, оғулму?
Мустафа көз учуjла
Бахды јерә төкүлмүш
Гијмәтли парчалара.
Ал-әлван халчалара.
Јығылыбдыр јан-јана
Чамаданлар, чантәлар.
Аһ, онларын ичиндә
Аллаһ билир нәләр вар.

Азадлыг ордусундан
Бир дәстә кәнч гәһрәман
Бағладылар һәр јаны.
Сојдулар Бен-Османы.
Нана гышгырды—Симан!
Нана гышгырды—Етјен.
Етјен һүчума кечди,
Голларыны гардылар.
Ијирми алты бағлама,
Отуз једди чамадан
Јүкләнди машынлара,
Чәбһәјә апардылар.
Јолчулар маһаттадан
Кор-пешман кери дөнду.
Онларын көзләриндә
Дүнја, ишыглы дүнја
Бир зүлмәтә бүрүнду.
Әлини бу дүнјадан
Үздү гоча Бен-Осман.
Мин фикир, мин дүшүнчә
Һеј доланды башында.
Фикирләр савашында
Чашды, долашды ағлы.
«Ким һағлыдыр, ким һағлы?..».

V ФӘСИЛ

Етјен әли гојнунда
Кедән варын, дөвләтин
Архасынча бахды һеј...

Бу дәм онун көзүндә
Бир нечә дөнду һәр шеј.

[1] Маһатта — вағзал.

Кетди вары, дөвләти,
Кетди сөзү-сөһбәти,
Кетди ејши-ишрәти...
Кетди кедәр-кәлмәзә
Парис шантанларында
Дејәчәји тостлары.
Кетди онун јолуну
Дөрд көз илә көзләјән
Шәраб, гумар достлары.
Кетди онун нәш'әси,

Раһатлығы, динчлији —
Кетди бүтүн һәр шеји.
«Онлар кетди...
Онларсыз
Бәс мән һара кедирәм?
Бәс мән нијә кедирәм?
Башгасынын чәкдији
Кејфи, ејши, ишрәти
Ијләмәјә кедирәм?

Ким апарды, ким мәним дөвләтими, варымы?
Ким дағытды башымдан ширин хәјалларымы?
Көзәл арзуларымы?
Мустафа!.. Ах Мустафа! Дөвләтимин ортағы,
Севинчимин дүшмәни,
Бир саатын ичиндә нә һала салдын мәни!
Бир саатын ичиндә аға икән гул олдум,
Һамыдан варлы икән, һамыдан јохсул олдум.
Һалалча дөвләтими һарам етди о, һарам,
Инди ки, белә олду, өз әгидәм јолунда
Мән дә гылынч чаларам.
Гошулмаг истәмирдим мән бу чәкишмәләрә
Анчаг чох наһаг јерә!
«Ја о, ја да мән»,—дејә
Һәмин күнүн сәһәри Етјен кетди чәбһәјә.
Кечә әлиндә шимшәк, гылынч чәкди күндүзә.
Ики оғул, ики јол о күн дурду үз-үзә.

Бәс ата?
Бәс Бен-Осман?
Кәләчәји дүшүндү, кечмишләри чох анды,
О кәлиб ики јолун ајрычында дајанды.
«Һансы јолу тутмалы,
Һансы јолу кетмәли?
Бириндә гәлбим дурур, бириндә чаным дурур.
Ики јол ајрычында сәһвим, нөгсаным дурур.
Чаным көнлүмә дүшмән, көнлүм чаныма дүшмән.
Чарпазлашыб гылынчлар онларын арасында
Дајанмышам инди мән,
О јол бу јолу вурур,
Оғул, оғулу вурур.
Ајылмырам мән јенә,
Ахы икисинин дә зәрбәси дәјир мәнә.
Һәм о тәрәфдә оғул,
Һәм бу тәрәфдә оғул.
Ахы күллә дә оғул,
Ахы һәдәф дә оғул.
Бәс мән нејләмәлијәм?
О оғулу тутмалы, бу оғулу тутмалы?
Ја бу јолу тутмалы, ја о јолу тутмалы!

Бири вәтән, намус, ар,
О бириндә раһатлыг, сәадәт вә һәјат вар.
Мәсләкини истәјән өз чанындан кечмәли,
Өз чаныны истәјән вичданындан кечмәли.
Јох, јох, һәјат ширииндир,
Ики чаным олсаjды мән кечәрдим бириндән,
Тәк бир чаным вар икән, өмрүн нәш'әләриндән
Нечә кечим, нечә мән?
Бәс Мустафа? О, нечә кечир өз һәјатындан?
О ки, чавандыр, чаван!
Өмрүн бир нәш'әсини ахы дадмамыш һәлә.
Нечә верир өмрүнү, нечә верир о, јелә?
Бәли, дадмадығыјчүн һәјатын нәш'әсини,
О динләјир, динләјир, мәсләкинин сәсини.

Ахы о, нә көрүб ки, нә анласын һәјатдан,
Һәлә о, дуза кедир, һәлә чавандыр, чаван!
Нәш'әни дадан биләр,
Чан гәдрини чан биләр.
Һәјатын да гәдрини һәјатда инсан кими
Јалныз јашајан биләр.
Кәнарда дурмаг олмаз,
Ики јолдан бирини тутмалыјам инди мән.
Һәјатын нәш'әсиндән
Кечмәк мәнә чәтиндир, билмәлијәм бир дәфә!..».
Дејә кечди Бен-Осман о күн Етјен тәрәфә...

Кәзди о күн чәбһәни, франсыз әскәрләри
Салам вериб баш әјди,
Дөшүндәки ордени онун вәсигәсиjди.
Бу һөрмәт, бу еһтирам
Ганад верди гүрура, јаралады вичданы.
Симона хош кәлдисә, инчитди Бен-Османы.
Бахды, о хејли бахды дағ көвдәли танклара,
Узагвуран топлара.
Бир һәзин дујғу өтдү үрәјиндән бу ара!
«Јоxдур бизимкиләрин
Белә силаһы јәгин.
Нечә? Нечә? Ишә бах! Көр нә чыхды дилимдән?
Јохса онлар тәрәфә бизимкиләр дедим мән?
Бәс нечә? Кечә ајры, күнәшли күндүз ајры,
Үрәк ајры, сөз ајры,
Сөзә јох, үрәјә бах.
Бу гајдадыр, дил чашар, дүзүнү дејәр анчаг.
Топлара бах, топлара, танклара бах, танклара.
Од сачан лүләләри чеврилибдир көр һара?
Бу ганлы силаһларын мәгсәди, гәсди нәдир?
Онлар әрәб ганына нечә илдир тәшнәдир.
Бах, бу танкын лүләси, көрән нечә әрәби
Гәлтан етмиш ганына?
Бунлар нечә сығышыр бәс сәнин вичданына?
Ахы сән дә әрәбсән, ахы сән дә Бен-Осман.
Бабанын чалмасыны атдынса да башындан,
Ганы ки, ганындадыр?..
Нијә, нијә бу гана хилаф чыхдын, Бен-Осман?
Нијә өмрүн јолунда сән долашдын, Бен-Осман.
Сән карыхдын, Бен-Осман!»
О ахтарды Етјени;
Дедиләр ки, дүнәндән јоха чыхыбдыр Етјен.
Дүнәнки вурһавурда әсир алыныб јәгин.
Кириди бир анлыға, о сусду, о диндәди,
Онун ата үрәји бәс нијә диксинмәди?
Бајагкы дујғулардан онун ата гәлбинә
Јохса бир хал дүшдүмү?
Јохса о, Етјен илә өзү арасындакы
Учруму көрмүшдүмү?!

VI ФӘСИЛ

Бир һәфтә өтдү белә.
Үзә дурду, далашды Нана һәр күн әрилә.
Һәр күн ону данлады:
—Батсын оғлунун ады!
Сәнә дүшмән олубдур бу күнүндә өз оғлун,
Оғлуму әсир алыб сәнин дәләдуз оғлун,
Симон, нечә көзүнә јуху кедир бәс сәнин?
Өз белиндән кәлән дә дөнүб олду дүшмәнин...
Бен-Османа көз верди Нана, ишыг вермәди.
Һәлә хидмәтчиләр дә кишинин диндирмәди.
Гулларын саһибкары өз евиндә гул олду.
Ахыр киши јорулду.
Һарај верән олмады бу бәдбәхтин сәсинә,
Дуруб кәлди о, бир күн азадлыг чәбһәсинә.

Ону бура кәтирән гәлбин өзкә сәсиjди.
Бурдаса әрәблији онун вәсигәсиjди...

Бир-биринә сөјкәниб јасты, чылпаг тәпәләр,
Әтәји коллу-кослу, зирвәси ағ тәпәләр.
Аһыл-чаһыл чүнудлар[1] узаныб сәнкәр бoју,
Кимиси сигар чәкир, кимиси дә марагла
«Мүчаһиди»[2] охујур.
Кимиси сәнкәр газыр,
Кимиси мәктуб јазыр.
Икид өвладларындан истәди имдад вәтән.
Сәнкәрләрдә доғулур кәләчәк азад вәтән.
О, ачмаға башлајыб бу дүнјаја көзүнү.
Бу сәнкәрләр ичиндә милләт кими таныјыр
Артыг бу халг өзүнү.
Бу сәнкәрләр ичиндә әсарәтин, зилләтин
Көкү алышыб јаныр,
Голу бағлы бир елин өз дөвләти јараныр.
Јанында да бәләдчи кәзир, кәзир Бен-Осман.
Мустафаны сорушур раст кәлдији чунуддан.
Һеј бахдыгча Бен-Осман
Көзләриндән кин јаған
Бу әлләри силаһлы адамларын үзүнә,
О утаныр, билмәјир өзүнүн бу һәјата
Суалы нә, сөзү нә?...
О, чатды Мустафанын дөјүшдүјү сәнкәрә,
Дәрһал галхды Мустафа.
—Бу сәнкәрин ичиндә сән онсуз да мин кәрә
Өз атандан учасан.
Бу һөрмәтә чох сағ ол.
Сән тәк атандан дејил, өз талејиндән белә
Учадасан, ај оғул!
Көрүшүб әјләшдиләр.
Бир хејли дәрдләшдиләр.
Бирдән һава гаралды,
Көј үзүнү чән алды.
—Һүчум көзләјирик биз—деди—ата, бир аздан:
Дур кет, тез ол!
Тутулду һава кими Бен-Осман.
Деди: — Кедим? Бәс Етјен? Тап, ону тап, чан оғул,
О, сәнин гардашындыр.
—Јахшы, јахшы, сакит ол!
—Бир көрәјдин анасы нә күндәдир, нә күндә,
Ахы көзү үстүндә
Сахлајарды Етјени.
—Ата, ата, бәс мәни
Ана доғмајыб мәкәр?
—Нијә кәрәк бу сөзләр:
Кедәк—дедим сәнә дә,
Аһ, кеч дејил јенә дә!
Дејә диз чөкдү Симон, Мустафанын өнүндә.
—Имдад елә, көмәк ол, атана бу күнүндә,
Дәрдими сораным јох,
Валлаһ, евдә-ешикдә күнүм-күзәраным јох.
Оғул, кәлмишәм чана,
Ону гајтар атана.
Бурдан чыхыб кедәк биз.
Валлаһ, јенә верәрәм нә гәдәр истәсәниз.
—Ата, сән нә дејирсән?
Јохса алмагчүн бу күн бир оғлунун ганыны
Сатмагмы истәјирсән
Сән о бири оғлунун ләкәсиз вичданыны?
Елә бу вахт гәфләтән
Јағды күллә јағмуру гаршыдакы тәпәдән,

[1] Чунуд — әскәр.
[2] Милли азадлыг чәбһәсинин органы.

Уғулдады дағ, дәрә.
Тез чәкдүләр сәнкәрә.
Күллә ара вермәмиш
Јағды, јағды кур јағыш.

Којүн сәси гарышды бу дәм јерин сәсинә,
Јағыш сәси гарышды күлләләрин сәсинә.
Донгулданды Бен-Осман:—Көрән бу нә ојунду
Кәлди мәним башыма?.. Плашыны сојунду
Мустафа атды дәрһал атасынын чијнинә.
—Бәс сән?
—Мәними, ејби јох, сојуг дәјмәсин сәнә.
—Атәш!
Чаваб атәши башланды бирчә анда.
Нифрәтләр дилә кәлди күллә вызылтысында.
Мустафанын өзү дә јасланыб мүсәлсәлә.[1]

Атыр белә дән-белә.
Төкүлүр дүшмән ганы.
Мустафа көз учуjла һеј сүзүр Бен-Османы.
—Биз ки, гул олмаг үчүн кәлмәмишик һәјата.
Бах бу күллә сәсләри
«Мән дә бир халгам» дејән халгымын өз сәсидир.
Азадлыг нәғмәсидир.
Бу атәш, арзуларын
Түфәнк лүләләриндә алышан мәш'әлидир.
Бах бу атәш, халгымын
Франсыз дөвләтилә һесаб чәкән дилидир.

Бах бу атәш, зилләтин
Очағыны сөндүрән нәфәсидир халгымын.
БМТ—мәчлисиндә өз сәсидир халгымын.
Бах бу атәш, бу атәш һаггын гәһгәһәсидир.
Бах бу күллә сәсләри
Голумуздан гырылан зәнчирләрин сәсидир.
О, атдыгча Бен-Осман

Мустафаны сејр едир кизли-кизли кәнардан.
Кизли бир гүрур илә көз јетирир оғлуна.
Бу һүнәр, бу икидлик нәләр данышмыр она.
Дүшүнүр: «Мәним оғлум инди јурдун көзүдүр.
Чатылмыш гашларындан, итк бахышларындан
Лап атамын өзүдүр».
Утаныр, бир аз әввәл дедији сөзләриндән,
О, тез галхыр јериндән,
Көрүнчә кол дибиндән Мустафаја тушланан
Түфәнкин лүләсини.
—Оғул, јерә јат!—дејә о гышгырды. Гајалар
Әкс еләди сәсини
Тараг! Тараг! Ачылды күлләләр кол дибиндән.
Колтуну[2] дөш чибиндән
Нә вахт чыхардығыны һеч билмәди Бен-Осман.
Ата билмәди, тәтик сүрүшдү бармағындан.
Сәлим буну көрүнчә
Түфәнкини тушлајыб атды, атды дaлбадал.
Суcду кол диби дәрһал.
Бу ан колонел[3] Сәлим јараланды голундан.
Тез јараны бағлады јајлығыјла Бен-Осман.
Сәлим јајлығын үстә гызаран гана бахды,
Бир дә дүшмән тәрәфдән үстүнә јағдырылан
Күллә-барана бахды.

Дүшүнду: «Бу јаралар сарсыда билмәз мәни.
Анчаг... дәрд ондадыр ки, бәлкә дә бу күлләни
Бир вахт мәнимлә биркә бир дүшмәни әјләјән,
Бир сәнкәрдә дөјүшүб, бир габдан хөрәк јејән
Достумун өзү атды... Дост һара, дүшмән һара?
Һәмишә дост олмушуг ахы биз ки... онлара...».

---

[1] Мүсәлсәл — пулемјот.
[2] Колт—тапанча.
[3] Полковник.

Етјен әсир дүшүбмүш азадлыг ордусуна.
Икинчи зәрбә олду һәјатында бу она.
О, көтүрәр дүнјада һәр ачыны, һәр дағы,
Анчаг дәрк едә билмир Мустафанын өнүндә
Гул кими дајанмағы.
«Јох, јох, дөзә билмәрәм бу тәһгирә»—дејир о.
Бир күн көздән јајыныб әкилмәк истәјир о.
Онун бу нијјәтиндән Анри хәбәр тутунча,
Кәсир дәрһал јолуну,
Кери гајтарыр ону.
—Мәни бурахын,—дејә,
О, јалварыр Анријә.
Анри бурахмыр ону,
Дәрк единчә бунун да фајдасыз олдуғуну
Дејир: — Мән анламырам әрәб һара, сән һара?
Ахы сәнә нә дүшүб гошулмусан булара?
Сән ки, фирәнк оғлусан.
—Утан, сөзүндән утан!
Мәним ешгим азадлыг, мәним милләтим инсан,
Әрәбә дә гардашам, фирәнкә дә гардашам,
Ахы о ким, бу кимдир?
Инсан азадлығына кәч бахан, дүшмән олан
Мәним дә дүшмәнимдир!

—Бәс Франса? Бәс онун шәрәфини горумаг?
—Франсанын шәрәфи бурда тапданыр анчаг.
Фирәнк, Әлчәзаирдән ахы, нә истәјир, нә?
Нечин көз дикмәлијик өзкәнин гисмәтинә?
—Ај чох көзәлдир, о да дејил анчаг ләкәсиз.
Бөјүк Фирәнкистанын јашамағы чәтиндир
Ахы мүстәмләкәсиз!
—Өзкәнин һесабына јашамагдан өлүм хош.
Бу чүрүк фәлсәфәни биз чох көзәл билирик
Кимләр, кимләр ујдурмуш.

Чәкишмә узанды бир хејли мүддәт.
Кәлди Мустафа да...
Етјен тутулду.
Сусдулар...
Мустафа диндн нәһајәт:
—Нијә сусурсунуз, сизә нә олду?
Етјен гара булуд, көј шүјүд олду.
—Изн версәјдиниз әкәр, мүәллим,
Бир сигар чәкәрдик.
—Бујурун, чәкин.
Мустафа чыхарыб гутуну дәрһал,
Узатды Етјенә.
Көтүрдү Етјен.
Бир хејли сигары түстүләтдиләр,
Анчаг нә о динди, нә дә бу динди.
Чох дәрин, чох сирли фикрә кетдиләр.
Бу узун сүкута Етјен севинди
—Ешитдим гачаркән тутублар сизи.
Билсәјдим сонракы мәгсәдинизи,
Инанын, мән сизә көмәк едәрдим.
—Аһ, гача билсәјдим мәним нә дәрдим!
—Гачыб нејләрдиниз? Бир дүшмән кими
Јенә үстүмүзә кәләрдинизми?
Јохса...
—Сорғу-суал нәјә кәрәкдир?
Һәр кәс билдијини еләјәчәкдир.
—Јолуну көзләјир дајын Парисдә.
Јахшысы будур ки, сән аман истә,
Биз сәни бурахаг...Евә кет бир баш.
Бу чәнчәл ишләрә гошулма, гардаш.
Бу да сәнәдләрин...
—Бу сизә һардан?
—Вағзалдан гајтарыб кәтирдијимиз
О чанталардан.
Өзүнә гајытды халгын өз вары,
Ачдыг чанталары, чамаданлары,
Сәнин сәнәдләрин чыхды ичиндән,
Көтүрдүм, өзүнә вермәк үчүн мән.
Унут, бирдәфәлик унут чәбһәни.
Ахы, чох истәјир атамыз сәни.
Көрәсән, көрәсән баша дүшдүмү
Етјен шах дејилән бу кинајәни?
—Анд ич ки, чәбһәјә дönмәјәчәксән.
Бурахым евинә сәни инди, мән.
—Мустафа!
—Мүәллим!
—Оғул, бир дүшүн!
О нәјә анд ичсин? Ахы онунчүн
Мүгәддәс шеј јохдур!.. Соруш өзүндән.
—Анамын чанына анд ичәрәм мән.
—Бујур, бу да онун мүгәддәс анды.

Франса сәнәми де, архаланды?
Мустафа: — Бу анд да бәс ејләр—дејә
Мә'налы-мә'налы бахды Анријә.
—Азадсан!
Дејинчә Етјен ишарды,
Севинч далғалары үзүнү сарды.
Кетмәкчүн архаја чеврилән заман
Мустафа сәсләнди:—Сөзүм вар, дајан!

Сорғума чаваб вер кетмәдән әввәл,
Азадлыг көзәлми?
—Ондан да көзәл
Нә ола биләр ки, гоча дүнјада?
Үч күн әсирликдә нә чәкмәдим мән!
—Үч күн әсирлијә дөзә билмәјән,
Еј мәним һәмишә азад гардашым,
Бәс мән, инсафла де, нечә гатлашым
Јурдумун өмүрлүк әсарәтинә?
Инди ајдынмыдыр нијјәтим сәнә?
Бәс сәнин, бәс сәнин нијјәтин нәдир?
Әдаләт сәндәдир, јохса мәндәдир?
Етјен сусуб дурду, динә билмәди.
Мустафа астадан: — Азадсан!—деди.

Чәбһәдән евинә кәлди Бен-Осман,
Јата да билмәди сәһәрә гәдәр.
Кетмәди, кетмәди гулагларындан
Оғлунун дедији о һаглы сөзләр.
«Мустафа, ај оғул, доғру дејирсән,
Сәни дә онун тәк бир ана доғмуш.
Аталыг һаггымы истәсәм дә мән
Мәним ихтијарым бу һагга јохмуш.

Каһ ора, каһ бура дөндүм... ахырда
Јенә баш ачмадым бу кешмәкешдән.
Ишә бах... Истәдим, бу вурһавурда
Оғлуму оғлумдан сатын алым мән!..».
Үч күн белә кечди... О күндән бәри,
Гәлбинин башында бир ағры дујду.
Анлаја билмирди о, көрдүкләри
Нағылды, доғрујду, јохса јухујду?..
О, бу фикирләрлә чырпынан заман
Етјен күлә-күлә кирди гапыдан.
Бахышлар тоггушду, ата динмәди.
Дурухду... Нә олду көрәсән она?
Бала кәлишинә о, севинмәди,
Севинди сөзүнүн тутулдуғуна.
Бен-Осман севинди...
Деди: — Нә дејим,
Бу әрәб оғлунун дәјанәтинә.
Аталыг һаггымдан үз дөндәрдијим
Оғуллуг һаггыны унутмур јенә.
Кор нечә әһдинә о, гылды вәфа.
О, доста дост олур, дүшмәнә дүшмән.
Әлинә дүшсәјди әкәр Мустафа
Валлаһ бачармаздын бу мәрдлији сән!
—Бу мәрдлик дејилдир, дүзүнү билсән,
—Бәс нәдир?
—Горхаглыг!
—Адам дејилсән!..
Дүнјада ганмаза јахшылыгмы вар?
—Бәд күнчүн о, мәни бир арха сајыр.
О јахшы билир ки, басылачаглар,
Индидән өзүнә бир күн ағлајыр.
—Утанмаз!
—Һәддини бил, гоча кафтар!
Чох да хорузланма!
—Нечә?
—Һә, нә вар?
Нә јаман чыхмысан өзүндән јенә?
Бәлкә... ачыг даныш, борчум вар сәнә?
—Бәс борчлу дејилсән?
—Нә алдым ки, мән,
Сәнә борчлу галым!
—Рәдд ол евимдән!

Нана јан отагдан чыхды сәс-күјә,
Етјени көрүнчә:
—Аһ, кәлдин, — дејә —
Сарылды бојнуна әзиз оғлунун,
Үзүнү, көзүнү јалады онун.
Бен-Осман гышгырды:—Рәдд ол
евимдән!
—Бу евин саһиби мәнәм, Симон, мән!—
Дејә итәләди әрини Нана:
—Бурдан кетмәјәчәк балам һеч јана.
—Бәс мәни евимдә тәһгир едәчәк?
—Ағыздан јаманчә јавасан, Симон.
Һәлә өлмәмишәм баламы гул тәк
Сән мәним евимдән говасан, Симон.
—Бу евин саһиби мәнәм, ја сәнсән?
—Бурда саһиб мәнәм.
—Бәс нәчијәм мән?
Сизин һамбалыныз? Бәлкә гул, нөкәр?
—Буну билмәмисән бу вахта гәдәр?
—Демә минмисиниз чијнимә сиз дә?
Рәдд олун евимдән сиз икиниз дә!
—Симон, јол ачыгдыр, кедә биләрсән?
—Демәк өз евимдән говулурам мән?
Бала да атаја дүшмән олармыш,
Аллаһ, көрәчәкли күнләрим вармыш!
Симон чох әлләшди, һај-һарај салды,
Давасы-далашы өзүнә галды.
Ана илә бала вериб әл-әлә
Симону евиндән атдылар чөлә.

Бирдән кери дөндү, нә дүшүндүсә,
Деди:—Бу дүнјада ахы һәр кәсә,
Бир шеј әзиз олур.
Бу бојда евдән
Атамын шәклини истәјирәм мән.
Олду мән бәдбәхтә өз көкүм гәним.
Инди бу күнүмдә тәк одур мәним,
Јаралы көнлүмүн дујуб андыгы.
Нана ачыб төкдү көһнә сандыгы.
Чыхарыб туллады шәкли бир јана,
Деди: — Бу да атан, ди бас бағрына!
Әјилиб көтүрдү шәкли Бен-Осман.
Сүздү атасыны өзкә чүр инди.
Кишинин гәзәбли бахышларындан
Гәлбинә ох батды... О, силкәләнди.
Ағ сачлы, нурани гочаја бах бир,
Чијниндә түфәнк вар, башында чалма.
Кишинин дурушу елә бил дејир:
«Јетәр алчалдығын, оғул, алчалма!»...
Нана шәкли сүзүб деди:—Јахшы бах.
Бу сән, о да атан, һеч утанырсан?
Адам еләмишдим мән сәни бәдбәхт,
Анчаг адамлығы сән нә ганырсан?
Јери, чалма бағла башына сән дә.
Вәһшидин, јенә гал вәһшилијиндә.
От көкү үстүндә битәчәк јенә.
Јамагдан нә чыхар? О, сөкүләчәк.
Ахы мәдәнијјәт јарашмыр сәнә.
Сән дә өз тајыны тапајдын кәрәк.
Чаваб гајтармады бәдбәхт Бен-Осман.
Тез шәкли көтүрүб чыхды отагдан.
Фикирли-фикирли дүзәлди јола,
Бу ан, һәјатына бир тәкан олду.
Даһа дәјишмәди,
бу андан белә
Симон өмрү боју Бен-Осман олду.

VIII ФӘСИЛ

Өтүб кечди далбадал ганлы, гадалы илләр.
Сәсли, сәдалы илләр.
Выјыл-выјыл күлләләр јердә, којдә сүздүләр.
Хурма будагларында һәлгәләнди түстүләр.
Барыт түстүләриндән јерин бағры гаралды.
Каһ зор гәләбә чалды, каһ һагг гәләбә чалды.

Әлчәзаир шәһәри.
Артыг бир ајдан бәри,
Сәнкәрдир баштан-баша о көһнә Мәдинәнин[1]
Һәр күчәси, һәр тини.
Бу күн јени Мәдинә тутмуш күлләбарана
Мүсәлман мәһләсини.
Мустафа тәк галыбдыр Әл-Мухтар күчәсиндә
Бир сәнкәрин ичиндә.
Мејиддир сағы, солу.
Достлар јерә дөшәниб јан-јана үзүгојлу.
Дөрд дөврәси өлүм, ган.
Бу күнкү беш саатлыг арамсыз атышмадан
Сарсылды Мустафанын дәстәси.
О, чағыра билмәди көмәјинә бир кәси.
Анри илә бәрабәр Сәлим дүнәндән бәри,
Дүшмәнин архасында бағлајыб кечидләри,
Һазырлашыр һүчума...
Бир алајын өнүндә дајаныб тәкбашына
Мустафаса бајагдан
Горху билмәзмиш инсан.
Һагсызлыг дүнјасына синәсини о, кәрмиш,
Инам олан үрәкдән горху гачаг дүшәрмиш.

Һардан кәлди бу күллә, аһ, бир чојутма күллә
Мустафаны һаглады.
Бир үрәји сојудуб мин үрәји дағлады.
Јумулду, ана јурдун бу күнүнү көрмәјән,
Сабаһына дикилән,
Нурлу көзләр.
Сәадәт гапысыны ачмаг үчүн гапанан
Уғурлу көзләр.
Әјилиб јерә дүшдү
Әсарәт гандалыны сындыран, әјән әлләр.
Әл чәкди бу дүнјадан,
Јурдунда јени дүнја гурмаг истәјән әлләр.
Дүшмән һүчума кечди
Чатдылар Мустафанын дөјүшдүјү сәнкәрә,
Һарај дүшдү шәһәрә.
Мустафаны вурдулар.
Дар ағачы гурулду.
Күчә адамла долду.
ОАС-чылар шәстилә дардан асды мејиди.
(Бу вәтән övладынын бәс күнаһы нә иди?)
ОАС-чылар мејдана ананы кәтирдиләр.
—Бах, бу да оғлун—дејә она ачыг вердиләр.
Ана динмәз, ана лал,
Бахышында мин суал
Бахды, бахды мејидин дөшүндәки јараја.
Сүкут чөкдү араја.
—Өләр, киши тәк өләр элә дүшмәз о, јалныз.
Өзүнү јох, сиз онун мејидини асдыныз.
Сиз ону,
Шир оғлуну
Алчалтмаг истәдинизә, оса јенә учалды.

[1] Мәдинә—шәһәр демәкдир. Африка өлкәләриндә шәһәрләр көһнә вә јени Мәдинә дејә ики јерә бөлүнүр. Көһнә Мәдинәдә өсасән јерлиләр, јени Мәдинәдә исә авропалылар јашајыр.

О, өз өлүмүјлә дә сиздән интигам алды.
Сиз сағ олсаныз белә о өз әгидәсилә
Чохдан сизи өлдүрүб.
Сизин мәсләкинизи, дининизи өлдүрүб.
Ана сындырмаса да
Бу мәгамда өзүнү
Чәкә билмир мејиддән,
Чәкә билмир көзүнү.
О, көзләрилә өпүр
Баласынын о ганлы, пәришан сачларындан.
Бу вахт гоча Бен-Осман
Наләчәкди архадан:
—Аман оғул, чан оғул,
Өлүм һара, сән һара?
Мејиди гучаглајыб
О истәди апара.
Синәсиндән јапышыб
Јерә јыхдылар ону.
Гырылыб дүшдү јерә
Дөшдән «Шәрәф легиону».
Әјилиб көтүрмәди
Орденини о, јердән.
ОАС-чылар күлдүләр
Бу һала јербәјердән.
О, јалварды полисә:
—Беш мин франк верирәм.
Мәнә верин сиз ону,
Бу елин мәрд оғлуну.
Ана кечди ирәли:
—Онлар тәһгир етмәди,
Сән тәһгир етдин ону...
Бен-Осман, лә'нәт олсун намусуна, арына.
О, өзүнү сатмады франсыз пулларына,
Мејиди сатылармы?
Вәтәнә сәвдә гылан пула сәвдә гылармы?
Сән гајтармаг истәсән намусуну, арыны,
Унут милјонларыны!
Бизим адәтимиз вар:
Шәһидә ағламазлар!
Чаныны вер, чаныны,
Ганыны вер, ганыны,
Бујур, бу силаһ, бу сән
Дејә о, мүсәддәси чыхартды дөшлүјүндән
—Кишилијин чатырса төк буларын ганыны,
Бу ган илә тәмизлә ләкәли виҹданыны,
Бен-Осман һејкәл кими гурујуб өз јериндә,
Тапанчанын лүләси бојүдү көзләриндә.
Бојүдү хәндәк олду, бојүдү учрум олду.
Бу дәм онун башына сансыз којләр учулду.
Она елә кәлди ки, ајаглары сүрүшдү,
Үз үстә јерә дүшдү.
Дикәлди...
О, јыхылды,
галхаммады ајаға,
Бојланды сола, сағә.
Әлләрини галдырыб үзүнү чырмаглады,
Бирдән фәрјад гопарыб һөнкүр-һөнкүр ағлады.
Кириди...
Јумруглары дүјүлдү бирдән-бирә,
Сонра гәһгәһә чәкиб о, күлдү бирдән-бирә,
Көз јашынын ичиндә күлүш бәс нечә кәлди?
О, галхды, о, дикәлди.
Бахды,
Бахды һамыја,
Көзләриндән һәм гәзәб,
һәм һејрәт јаға-јаға.
Бирдән нә дүшүндүсә
Архасына бахмадан о, башлады гачмаға.

О, гачды бирдән бирә.
Үз тутду бир заманлар
Мәчнунун сығындығы
О Сәһрајикәбирә.
Артыг сахлаја билмәз
Ону јолундан һеч кәс.
О, гачды тәнки-нәфәс.
Гача билдикчә гачды, гачды, тәр төкә-төкә
Гачды, о горха-горха, о дөјүкә-дөјүкә.
Ахыр тамам јорулду.
Басды гәдәмләрини гум үстә хырда-хырда.
Бөјүк гум сәһрасына кәлиб чатды ахырда.
Узаныр далға-далға гаршыда боз тәпәләр.
Күләк галхды астача.
Аһ.. Әкәр о, галхдыса
Којү тутар чән кими,
Јерләрә тоз сәпәләр.
Өртүб ајаг изини, күләк ону иләјир.
Онун ләпирләриндән гуму да тәмизләјир.
О кедир...Сәмум јели анбаан шиддәтләнир.
Јохса онун үстүнә күләк дә һиддәтләнир.
Кедир... Кедир Бен-Осман,
Хәбәри јохдур онун нә чандан, нә чаһандан,
Кој үзүндә кет-кедә тоз думаны сыхлашыр.
Күнүн үзү тутулур, дүнја гаранлыглашыр.
Күләк вуруб архадан јыхыр ону үз үстә.
Гум кәлир далға-далға, гум кәлир дәстә-дәстә,
Илан кими бурулур.
Гум алтында о, итир, гум алтында јох олур.
Ағырлыг һисс единчә Бен-Осман күрәјиндә
Елә бил јүнкүлләшир...
Севинир үрәјиндә,
Анчаг бир аз кечинчә кини галхмаг истәди.
«Әзабы чох олса да һәјат ширинидир» — деди.
Галха билмәди...
Јенә
О, севинди, гумларын алтында итдијинә.
Бир аз кечди...
Јатды јел,
Јатды дәли бурулган.
Сәмум бурулганында итди, батды Бен-Осман.
Гумларын үстүндәсә изи белә галмады.
«О, һара кетди? — дејә
Ахтаран да олмады.
Сорушан да олмады.

Хәбәр чатды Сәлимә, хәбәр чатды Аиријә.
«Бир гана мин ган» — дејә
Атылдылар мејдана,
Гаршыда мәгрур ана.
Тәрәфләр далғаланды,
Гаршы-гаршыја кәлди.
Тез сәнкәрләр дүзәлди.
Һај верди шәһәр әһли чунудларын сәсинә,
Јахшыча ваj вердиләр ишғалчы дәстәсинә.
Һеј атылыр күлләләр, атылыр тарап-тарап.
Артыг јер күрәсиндә
Әсарәтин тарихи
гапаныр вараг-вараг.

Торпаға дәфн етдиләр
Торпаг үчүн чаныны
Гурбан верән шәһиди.
Елә Мустафанын да сон арзусу бу иди.
Мәзарын баш учунда
Кәлди,
Сәлим дајанды.
Әлиндәки бајрагдан мәзар нура бојанды.
О, баҹдашы јеринә

Өлүмдәки бајрағы асды гәбрин башына.
Деди:—Достлар, шәһидин
еһтијачы вармыдыр
сојуг мәзар дашына?!
Торпаг бир ана кими ачды она гојнуну.
Торпаға јох,
Тарихә дәфн еләдик биз ону.

ЕПИЛОГ

Бајраг галхды...
Буланыг сулар ахды, дурулду.
Өз евиндә гул олан евинә саһиб олду.
Бајраг галхды.
Парисдән бу өлкәјә узанан
Әлләр кәсилди һәмән.

Бајраг галхды... Нәфәс алды бу торпаг.
Бајраг галхды... Атылды
Топлар да тараг-тараг.
Он милјонун адындан топлар дањышыб
деди:
«Мәни танысын чаһан! —
Әкс-сәда учалды: «Һардајдын бу
вахтачан?».
Чаваб кәлди: «Илләрлә мән гәфәсдә
инләдим.
Мән вар икән, јох идим!
Инди варам, мән варам.
Бир дә әсир олмарам!
Мәһбуслар сағ олса да сағ јеринә
гојулмур.
Мәһбус вәтәндаш олмур!
Өз јурдумда гул олуб әср јарым
әјилдим.
Мән вәтәндаш дејилдим?!
Вурушдум кечә-күндүз, вурушдум
сәһәр-ахшам.
Бајраг галхды...
Мән бу күн
Вәтәндашлыг алмышам!
Сәккиз ил ган ахды Әлчәзаирдә,
Сәккиз ил јухулар чәкилди дара.
Јерин наләсинә ағлады јер дә,
Инсан таб кәтирди бу әзаблара.

Сәккиз ил ал гана буланды сулар,
Фикирләр, дујғулар чошду-гајнады.
Сәккиз ил баш-баша кәлди ордулар,
Тарих бир милләтлә ојун ојнады!

Тарихин ән бөјүк бир амалы вар:
Азадлыг! Бу сөзә тапынмыш инсан,
Азадлыг—сәадәт, азадлыг—баһар,
Јаранмыш инсанын арзуларындан!

Инсан азадлығы илк арзу саймыш,
Бу сөз бир ишығдыр инсана дәрдә...
Азадлыг! Азадлыг! Тарих јаранмыш
Бу амал уғрунда вурушмаларда.

Ганлар баһасына чатды нәһајәт
Онлар бу амалын илк вилләсинә.
Аһ!.. Әсил азадлыг, әсил сәадәт
Онларын үзүнә күлмәди јенә.

Бәли!
Дурмаса да үз-үзә бу күн
Адамлар,
силаһлар—топлар, низәләр.
Әсил сәадәтчүн, әсил һәјатчүн
Һәлә габагдадыр мүбаризәләр!.

Ијул 1962—феврал 1963.

Нуха—Бакы.

Гијмәти 50 гапик. 76300

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАРЫ ИТТИФАГЫНЫН ОРГАНЫ,
әдәби-бәдии

„АЗӘРБАЈЧАН“

ЖУРНАЛЫНА 1963-чү ИЛИН ИКИНЧИ ЈАРЫСЫ ҮЧҮН

АБУНӘ ЈАЗЫЛЫШЫ ДАВАМ ЕДИР.

АБУНӘ «СОЈУЗПЕЧАТ»ЫН ШӨ'БӘЛӘРИНДӘ, ПОЧТ ИДАРӘЛӘРИНДӘ, ФАБРИК, ЗАВОД, МӘКТӘБ, КОЛХОЗ ВӘ СОВХОЗЛАРДА ГЕЈРИ-МӘҺДУД ШӘКИЛДӘ ГӘБУЛ ОЛУНУР.

6 ајлығы 3 манат, тәк нүсхәси 50 гәпикдир.

АЗӘРБАЈЧАН ЈАЗЫЧЫЛАРЫ
ИТТИФАГЫНЫН НӘШРИЈЈАТЫ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ЖУРНАЛ

„АЗЕРБАЙДЖАН“

Орган Союза Писателей Азербайджана

Адрес редакции: гор. Баку, ул. Хагани, д. № 25.

Телефоны: 3-71-71, 3-91-00 и 3-45-60.